

Malmö Högskola
Teknik och samhälle
Miljöekonomi 20 p

3 p UPPSATS

2000-12-21

Charlotta Jakobsson
Kulgränden 7d
226 49 LUND
Tfn 046-149353

Tillväxt- välsignelse eller miljöhot?

Handledare: Mats-Olof Hansson

Inledning

Tecken pekar på att ekonomisk tillväxt har ett ekologiskt pris. Varje procent av tillväxt innebär att ändliga resurser sinar, de globala vädersystemen förändras och att livsstil och levnadsvanor påverkas i en riktning, som kanske inte alltid är den vi önskar. Debatten om tillväxt behöver tillföras en ny dimension där sambanden mellan välfärd och tillväxt måste granskas och prövas. Kan tillväxt och miljö ske samtidigt eller utesluter den ena den andra? Är ständig tillväxt möjlig och vilka konsekvenser får en sådan?

Syftet med uppsatsen är att närmare granska sambanden mellan ekonomisk tillväxt och miljö kvalitet. Uppsatsen kommer att presentera några av de mest diskuterade hypoteserna och teorierna kring sambanden mellan dessa. Uppsatsen inleds med en tillbakablick på hur den ekonomiska tillväxten har diskuterats genom historien. Därefter följer ett stycke om hur begreppet tillväxt definieras. Efter det diskuteras hur tillväxten påverkar miljön och i vilken utsträckning de är möjliga att förena. Dessutom behandlas hur politiken bör utformas för att gynna de båda. MiljöKuznetskurvan, där man studerar sambandet mellan BNP och miljö kvalitet (oftast utsläpp), är intressant i de här sammanhangen och presenteras i ett stycke. I uppsatsens sista del diskuteras hur skärpta miljökrav kan leda till ökad konkurrenskraft och därmed till ökad tillväxt. I detta sammanhang tas Porterhypotesen upp. Den handlar om miljöpolitikens effekter på teknikutveckling och ett lands möjligheter att "gå före" i miljöpolitiken. BNP används som mått på ekonomisk tillväxt, men detta kommer inte behandlas mer än vad som är nödvändigt för sammanhanget. Slutligen följer en diskussion kring de i olika delarna i uppsatsen. Det är svårt att hitta några sanningar i detta dilemma mellan ekonomisk tillväxt och miljö. Diskussionerna som går är starkt politiskt färgade och åsikterna skiljer sig mycket mellan olika grupper i samhället. Uppsatsen är ett försök till att ge en så objektiv syn som möjligt på sambandet mellan dessa två.

Det har inte varit några problem att hitta material, snarare har utbudet varit väldigt stort. Det hade varit möjligt att bara använda sig av föreskriven kurslitteratur, men jag har även sökt mig utanför dessa domäner. Material till uppsatsen har hämtats främst från litteratur av olika slag, men även tidskrifter har utgjort material.

Tillväxtdebattens historia

Frågan om tillväxtens gränser har varit en central del av den ekonomiska diskussionen ända sedan Adam Smiths dagar på 1700-talet. Klassiska ekonomer som Thomas Malthus, David Ricardo och John Stuart Mill hyste alla åsikten att den ekonomiska tillväxten inte kunde fortgå oavbruten, men de angav olika orsaker för tillväxtens gränser. Malthus, den mest kände av alla "pessimister", hade dystra förutsägelser kring sambandet mellan befolkningstillväxt och tillgången på mat. Ricardo betonade jordens avtagande avkastning, när allt mindre bördiga marker tas i bruk som det mest överhängande problemet. För Mill fanns gränserna i tillväxtens förödande effekter på livskvaliteten. Även Adam Smith var pessimist när det gäller "samhällets slutliga öde": i en avlägsen framtid skulle resurserna ta slut och tillväxten upphöra, men dessa gränser låg enligt Smith mycket långt fram i tiden. De klassiska ekonomerna var således eniga om två saker: frågan om tillväxten och dess gränser var viktig- och deras slutsatser var pessimistiska. Det var mot den bakgrunden som nationalekonomin länge kallades för den dystra vetenskapen (the dismal science). (Hermele 1995)

Även Karl Marx argumenterade för att tillväxten hade gränser:

Den kapitalistiska produktionen kan endast utveckla produktionstekniken och den samhälleliga organisationen genom att samtidigt förstöra all rikedomens urkällor: jorden och arbetaren. (Marx 1867/1969 sid 42)

För Marx var tillväxtens gränser förknippade med de kapitalistiska produktionsförhållandena. När kapitalismen väl ersattes med socialism skulle "de sociala skrankorna" för produktionens tillväxt upphöra. Människan skulle kunna kontrollera naturen och därur utvinna allt hon behövde. (Hermele 1995)

En ganska pessimistisk uppfattning är alltså den dominerande i nationalekonomins historia ända fram till andra världskriget. Även i krigets slutskede var ekonomer vanligen oroliga för att tillväxten inte skulle komma i gång och att mellankrigstidens ekonomiska och politiska tumult skulle upprepas. Det är först i och med efterkrigstidens framtidsoptimism, som nationalekonomer börjar anse att tillväxten inte har gränser. Nu överger ekonomerna definitivt den klassiska nationalekonomins dystra framtidsbilder. I stället får vi vad Gunnar Myrdal kallar för ekonomernas "alltför optimistiska inställning till miljöproblemen". (1976, sid 6) Vilket ekonomerna fortfarande i viss utsträckning beskylls för att ha. Från och med nu är det tillväxt som gäller. (Hermele 1995)

Denna optimistiska inställning fick under 1970-talet konkurrens av en motsatt ståndpunkt. 1972 publicerade Romklubben *Tillväxtens gränser*, (*The Limits to Growth*) författad av en forskargrupp under ledning av Dennis Meadows. Den har senare följts upp med en rapport som kallas *Beyond the limits* (1992). Slutsatsen var i stort sett att alla naturresurser skulle vara slut omkring år 2000. Efter år 2000 skulle den industriella produktionen per capita vara nere på nivåer liknande dem i början på 1900-talet. Redan nu vet vi att dessa prognoser var felaktiga. Naturresurserna är långt ifrån slut och industriproduktionen visar ingen tendens till att minska. Den senare rapporten modifierade slutsatserna i någon mån. Den centrala slutsatsen var dock oförändrad: om förbrukningen av världens miljö- och naturresurser fortsätter i samma takt, kommer världen att uppleva en kraftig minskning av industriell produktion, energianvändning och jordbruksproduktion. (Hermele 1995)

Romklubbens slutsatser debatterades livligt under 1970-talet. De flesta ekonomer var kritiska till analysen och menade att den hade flera grundläggande brister. Framför allt kritiserade de avsaknaden av centrala mekanismer, som beskriver olika substitutionsmöjligheter. En sådan mekanism är att en ökande konsumtion kommer att leda till högre priser, vilket i sig dämpar densamma. Detta kommer leda till att olika substitut blir lönsammare. När priset på olja stiger, minskar efterfrågan, samtidigt som andra energikällor blir mer attraktiva. Dessa typer av mekanismer saknas i modellerna och kan vara en viktig förklaring till att slutsatserna blir så pessimistiska. (Hermele 1995)

En annan invändning gäller reservbegreppet, det vill säga hur stora jordens tillgångar av icke-förnybara resurser är. Romklubbens slutsatser är grundade på ett statistiskt reservindex, det vill säga ett index som inte påverkas av priset på tillgången. I verkligheten är troligen fallet så att ju högre priset på olja är, desto lönsammare blir det att leta efter olja. Romklubbens förutsägelser kan därför också av denna anledning, ge en alltför pessimistisk bild av de framtida tillgångarna. (Brännlund & Kriström 1998)

På FN:s konferens om människans miljö i Stockholm 1972 var tillväxtfrågan inte en öppen stridsfråga. I stället talade man om ekonomisk och social utveckling. Inför miljökonferensen i Rio de Janeiro tjugo år senare, var dock tillväxten en av de viktigaste och mest debatterade frågorna. Brundtlandrapporten, som lade grunden för Rio-konferensen, är öppet och entydigt anhängare av ökad ekonomisk tillväxt:

En vitalisering av den globala ekonomiska tillväxten är nödvändig om ekonomiska, sociala och miljöbetingade katastrofer skall kunna undvikas i stora delar av utvecklingsvärlden. I praktiken innebär detta snabbare ekonomisk tillväxt i både industriländer och utvecklingsländer...(Brundtlandkommissionen 1987/1988, sid 105)

Medan tillväxtens ställning alltså har stärkts på den internationella nivån, har exempelvis Världsbanken i sin årsrapport 1992, med utveckling och miljö som tema, frågan öppen om tillväxtens gränser. I rapporten ställs frågan om man kanske måste välja mellan inkomstillväxt och skydd av miljön. Världsbankens rapport visar i flera avseenden att de inser svårigheten, med att förena ökad ekonomisk tillväxt och god miljö. (Hermele 1995)

Vad är tillväxt?

Ekonomisk tillväxt definieras som en ökning av total BNP. BNP är det totala värdet av produktionen av färdiga varor och tjänster i ett land. Vanligtvis orsakas en sådan ökning av en kombination av befolkningstillväxt och höjd produktion per individ. I det långa historiska perspektivet har den kommersiella aktiviteten världen över, växt till sig främst genom befolkningsökningen. Så snart ytterligare en människa börjat sälja något har den kommersiella aktiviteten ökat. Sedan 1800-talet har arbetsuppgifter specialiserats och utbildningsnivån höjts. Detta har, tillsammans med en ökad kapitalintensitet, det vill säga fler maskiner per arbetare, varit motorn i ekonomins tillväxt. (Axelsson m fl 1996) Tillväxt kan skapas på många olika sätt och en ökande tillväxt är förenlig med växande klyftor. Det är det som är innebörden i att BNP-måttet inte tar hänsyn till bland annat inkomstfördelningen. Det är också det som hänt under 1980-talet: tillväxt och vidgade klyftor har gått hand i hand. (Hermele 1995)

Hur påverkar ekonomisk tillväxt miljö?

Den ekonomiska tillväxten kan ifrågasättas med anledning av att tillväxten sker på bekostnad av miljön. Tillväxten kan öka det materiella välståndet, men till priset av att annan välfärd såsom möjligheten att andas frisk luft och dricka rent vatten- minskas. Risken att detta kan ske, är en av orsakerna till att BNP inte är ett bra mått på välfärd. Den ekonomiska tillväxten- produktionen av varor och tjänster- genom historien har ofta skett med hjälp av produktionsmetoder, som medfört utsläpp av gifter, kemikalier och annat som orsakat miljöförstöring. (Eklund 1999)

Många menar ändå, däribland Klas Eklund (1999), att det inte behöver finnas någon entydig, enkel motsats mellan tillväxt och miljö. Detta hänger ihop med att begreppet ekonomisk tillväxt, i den samhällsekonomiska terminologin, enbart står för att den samlade produktionen av varor och tjänster ökar. Det säger ingenting om vilka varor och tjänster det är som ökar (och vilka som minskar) eller hur produktionsökningen uppnås. Det säger heller inget om hur produktionsökningen används- och detta kan vara mer avgörande för miljön, än hur mycket den totala produktionsvolymen i sig förändras. Om ökningen av produktionen kan åstadkommas med resurssnåla produktionsmetoder och med teknik som inte smutsar ned, så behöver inte resultatet av en ökad BNP leda till att miljön tar skada. Inte heller om den produktion som växer, är produktion av sådana varor och tjänster som används just för att rena miljön. (Eklund 1999) Detta är lite av ett cirkelresonemang. Om tillväxten är god för att den gör det möjligt att rena miljön, som Eklund säger, accepterar vi ständig tillväxt för att det alltid finns behov av renande och skyddande åtgärder. Alltså förutsätter ”god tillväxt” att det finns miljöproblem, för annars behöver man inte rena eller skydda miljön. Sådana problem kommer dock att finnas kvar, eftersom vi kan förvänta oss att tillväxten faktiskt har just

sådana negativa följder för miljön. Tillväxten blir på samma gång problemens ursprung och lösning. (Hermele 1995)

En tillväxtprocess ger följder som förurning och stora avgasutsläpp. Tillväxten har inneburit en omfattande bilism - som dessutom täpper till städerna och skapar buller och andra störningar. Tillväxtförespråkare anser att detta inte behöver vara resultatet av tillväxten i största allmänhet, utan kan vara en följd av hur produktionen har organiserats och av att resurserna allokerats på ett visst sätt. Mer specifikt handlar det om att skatter och avgifter inte använts tillräckligt effektivt, dessa hade kunnat höja marginalkostnaderna för att exempelvis köra bil. Sådana ingrepp kan minska privatbilismen, skynda på åtgärder för avgasrening samt stimulera kollektivtrafiksystem. Lösningen skulle därför, enligt detta synsätt, inte vara att sätta stopp för den samlade tillväxten av varor och tjänster i största allmänhet, utan att vrida om resursanvändningen i en mer miljövänlig riktning. Se mer om detta längre fram. (Eklund 1999)

Tillväxten i industriländerna har ofta kommit till stånd med produktionsmetoder som har skadat miljön. Länderna har varit mest intresserade av att bygga upp en materiell standard, för att lyfta landet ur fattigdom och nöd och inte haft en tanke på vad de förbrukar för att komma dit. Detta är en faktor som ofta nämns i tillväxksammanhang. Man anser att det är först när vi blir rika och välmående som vi bryr oss om och är villiga att prioritera miljön högre. Den här uppfattningen - att miljö är ett "rikemansintresse", som Radetzki (1990, sid 39) säger - är vanlig bland flera ekonomer. Miljö är en så kallad lyxvara, "a superior good". Men är det verkligen troligt att naturfolk eller folk som lever/levde i förindustriella samhällen är/var mindre intresserade än vi av natur och miljö? I icke-industrialiserade samhällen är kretsloppets samband uppenbara, naturen avgör liv eller död och är en stor källa till mat. Detta är kanske att hårdra det lite, men en relevant fråga i sammanhanget är hur rika vi behöver bli för att på allvar vilja göra något åt miljöförstörelsen. (Pihl 1997)

Politik och tillväxt

Det är en allmän uppfattning att allt fler människor nu vill ändra inriktningen av tillväxten och prioritera miljön högre. En god miljö ses som en allt viktigare del av vår välfärd. Om människor värdesätter en ren miljö mer än vad de värdesätter konsumtion av de varor och tjänster vars produktion förstör miljön, blir uppgiften ur samhällsekonomisk synvinkel, att få prissystemet att avspegla dessa värderingar. Med hjälp av skatter och avgifter kan man höja företagets kostnader för att tillverka miljöstörande produkter, och på motsvarande sätt, höja konsumenternas kostnader för att förbruka dessa varor. (Eklund 1999)

Skatter och avgifter kan också användas till att skynda på införandet av ny och miljövänligare teknik i produktionen. Detta gör det också möjligt, att sätta av mer av tillväxtens resultat till att förbättra miljön. Här dyker det cirkelresonemang som nämndes tidigare upp igen. Det är visserligen aldrig fel med resurser, i detta fallet i form av pengar, till miljöförbättringar. Men det är viktigt att man är medveten om att man inte blir av med problemet för det. Satsar vi pengar på att förbättra reningstekniken på reningsverken, finns problemet fortfarande kvar, i detta fall konkret i reningsverkets rötslam. Här spelar människors önskemål en stor roll. Det går att minska produktionen av personbilar och i stället tillverka reningsverk, luftfilter och avgasrenare, om vi genom vårt beteende visar att det är vad vi vill. Självklart har industrin och företagen också en viktig roll i detta arbete. Genom att sammansättningen av BNP förändras (till en miljöjusterad nationalprodukt där miljöslitage och miljöinvesteringar räknas med), liksom produktionsmetoderna, går det att minska tillväxtens skadliga effekter på

miljön. Optimister hävdar till och med att en god ekonomisk tillväxt kan förbättra miljön, genom att skapa nya resurser, som skulle kunna användas för att rena och värna miljön. (Eklund 1999) En av dessa är Marian Radetzki, som är professor i nationalekonomi. I sin bok *Tillväxt och miljö* (1990) tar han upp exempel på hur tekniken kan skapa "miljöer" som är bättre än de som naturen själv skapat. Ett sådant exempel är att människan med teknikens hjälp kan bygga simbassänger, som är bättre än vad naturen kan förse oss med; de är både renare och bättre tempererade. (Radetzki 1990) En sådan mer miljövänlig inriktning, som åsyftades tidigare, av den ekonomiska utvecklingen, innebär troligen att utrymmet för privat konsumtion av varor och transporter kommer att bli mer begränsat. Och det är möjligt att en sådan inriktning gör att tillväxten minskar. (Eklund 1999)

En sådan tillväxtminskningen är enligt Erik Dahmén (1989) inte önskvärd. Han anser att detta skulle innebära att vi missar många chanser att uppnå miljöförbättringar "på köpet". Försök att i en stagnerande ekonomi åstadkomma en omvandlingsprocess, som skulle resultera i miljövänligare produktion och produkter än nu, skulle med största sannolikhet få ringa framgång. Dahmén tror att detta skulle skapa många motsättningar och konflikter mellan olika parter. Politiken skulle få svårt att uppfylla sådana mål som full sysselsättning och balanserad utrikeshandel. (Dahmén 1989)

Är ökad tillväxt möjlig på lång sikt?

Hur är det då med argumentet att tillväxten i längden är omöjlig, eftersom den troligen innebär att en rad naturresurser förbrukas och tar slut? Här går meningarna isär mellan olika grupper. Ekonomer kan inse att resurser kan ta slut, men är sällan rädda för att tillväxten skulle bli omöjlig på grund av en allmän resursbrist. Det finns en del viktiga ekonomiska mekanismer som motverkar risken för att naturresurserna verkligen skulle ta slut, vissa nämndes i avsnittet om tillväxtdebattens historia. Dessa mekanismer lutar sig gärna ekonomer emot, för att påvisa att resurstillgången inte begränsar tillväxten. En sådan mekanism är att när en resurs blir mer knapp stiger priset på den. Då blir det lönande för dem, som arbetar med utvinning av resursen, att söka efter nya fyndigheter och bryta eller utvinna dessa, även om kvaliteten på fyndigheten är sämre. Högre priser innebär samtidigt att den efterfrågade kvantiteten minskar. Företagen och konsumenterna stimuleras att förbruka varor och utnyttja produktionsprocesser, som använder mindre av den fördrade resursen. Följden blir att återanvändning blir mer intressant. En annan effekt är att högre priser på resursen stimulerar till teknisk utveckling, vilket kan innebära övergång till nya produktionsprocesser som kräver mindre energi. (Eklund 1999)

De här mekanismerna har opererat i omgångar för flera typer av resurser. I mitten av 1800-talet varnade många för att kolet skulle ta slut; idag finns det kända kolreserver som räcker i flera hundra år. Det mest slående exemplet på den här mekanismen i modern tid är oljan. När oljepriset steg under 1970-talet blev det lönsamt att prospektera och borra efter olja i Nordsjön och Alaska. De kända oljereserverna ökade kraftigt i omfattning, samtidigt som konsumenterna började spara på användningen av olja. Bilmotorerna har blivit mer bensinsnåla och värmepannorna mer effektiva, men än finns en lång bit kvar tills vi kan vara nöjda. Sökandet efter teknik som kan ersätta olja i framtiden har tagit fart, (troligen inte tillräckligt, men en bit på väg i alla fall). Många menar, av dessa skäl, att prissystemets anpassningsförmåga tillsammans med politiska beslut, möjliggör en överflyttning av efterfrågan till nya produkter och processer. (Eklund 1999)

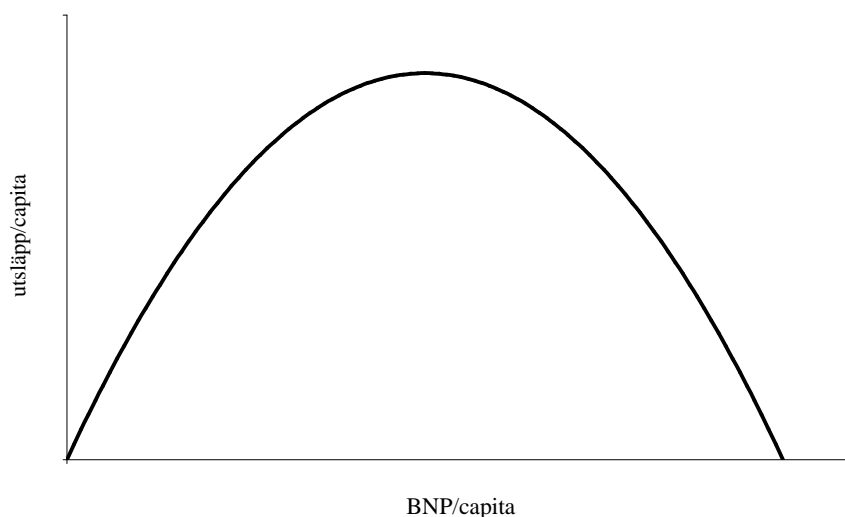
För att detta ska lyckas är det av stor vikt att fatta rätt politiska beslut. Det finns en risk att anpassningen kommer att gå för långsamt, till exempel på grund av politisk ovilja att ta de

nödvändiga kostnaderna i form av uppoffrad privat konsumtion. Framför allt finns ett problem om vi ser miljö- och naturresursfrågorna i ett globalt perspektiv. Befolkningsökningen i tredje världen blir bara större och större. Om de dessutom ska ha möjlighet att höja sin standard till västerländsk nivå, krävs en oerhörd ökning av världens samlade produktion. Om denna produktionsökning sker med hjälp av dagens teknik uppstår stora miljöproblem. Det ekologiska kretsloppet får svårt att ta emot alla utsläpp och alla ingrepp i naturen blir svåra att återställa. (Eklund 1999)

Åsikterna går starkt isär mellan tillväxtförespråkare och tillväxtkritiker. Å ena sidan hävdar de flesta tillväxtförespråkare att det inte finns någon anledning att tro, att vi av miljöskäl måste sätta stopp för den ekonomiska tillväxten. Å andra sidan inser de också att det globalt sett finns stora målkonflikter och risker. Hinner mänskligheten verkligen utveckla ny, mer miljövänlig teknik tillräckligt snabbt? Och är vi verkligen villiga att ta på oss de personliga uppoffringar en snabbare övergång till denna teknik kan medföra? Även om de flesta hävdar att det i princip inte finns någon absolut motsättning mellan tillväxt och miljö, inser många att det ändå i praktiken finns svåra utmaningar på lång sikt. (Eklund 1999)

MiljöKuznetskurvan

Världsbanken presenterade i sin årliga rapport 1992, vilken nämndes i tidigare avsnitt, ett antal diagram kring sambandet mellan miljö kvalitet och ekonomisk tillväxt. För flera typer av utsläpp, särskilt svavel, tycks sambandet se ut som ett upp och nedvänt "U". Denna kurva kom senare att döpas till "MiljöKuznetskurvan", efter den amerikanske ekonomen Simon Kuznets. Han studerade sambandet mellan inkomstfördelning och BNP och fann att inkomstfördelningen, tenderar att vara ojämn i början av en ekonomisk utveckling. När BNP ökar, blir inkomstfördelningen jämnare, den tenderar sedan att bli ojämnare, ju rikare ekonomin blir. MiljöKuznetskurvan utvecklades sedan till att gälla sambandet mellan ekonomi (BNP/capita) och miljö (utsläpp/capita), se figur 1. I initialskedet är industrins verksamhet liten, och utsläppen små. När ekonomin växer och BNP ökar, tenderar utsläppen att öka. I denna utvecklingsfas är också efterfrågan på materiell välfärd stor, det vill säga den marginella nyttan av konsumtion är hög. När konsumtionen ökar, avtar nyttoökningen av konsumtion och betalningsviljan för miljö kvalitet stiger (den marginella nyttan av konsumtion avtar och marginalnyttan av miljö kvalitet växer). Under denna process fortgår en teknisk utveckling, som innebär att man kan producera mer, vid en given nivå på utsläppen. Produktionen blir effektivare och utnyttjar mindre material per producerad enhet. (Brännlund & Kriström 1998)



Figur 1 MiljöKuznetskurva

MiljöKuznetskurvan kan tolkas som att ekonomiska framsteg snarare löser än förvärrar miljöproblemen. Om detta råder det dock delade meningar. För olika miljöproblem, till exempel tillgången på rent vatten, finns det ett starkt positivt samband. Ett rikare land tenderar att ha bättre tillgång på rent vatten. För svavel och vissa andra utsläpp tycks sambandet vara det som föreskrivs av miljöKuznetskurvan. När det gäller koldioxid talar det mesta för att utsläppen i stället ökar med ökade inkomster. Så miljöKuznetskurvan är långt ifrån någon sanning för alla miljöproblem. För det första är det relevant att miljöproblemens karaktär undersöks. Om det är de ackumulerade utsläppen, snarare än de årliga tillskotten, som är källan till miljöskadorna, är det en klen tröst att utsläppen så småningom minskar. Exempel på sådana utsläpp, där de ackumulerade utsläppen spelar större roll än de årliga tillskotten, är koldioxid och svavel. Samma resonemang gäller om miljöskadan är irreversibel, vilket till exempel är fallet med ozonskiktet. Även i detta fall kan en framtida minskning komma för sent. (Brännlund & Kriström 1998)

Konkurrenskraft och tillväxt

Tidigare resonemang har visat att ökad tillväxt inte nödvändigtvis leder till ökad miljöförstöring. Ökad tillväxt kan leda till en bättre miljö, via ett samspel mellan preferenser, tekniskt kunnande och ökade inkomster. Kausaliteten i resonemanget är dock att det är den ekonomiska tillväxten som påverkar miljön och inte tvärtom. En som anser att relationen är omvänd är Michael Porter från Harvard Business School. Enligt Porters resonemang är det inte tillväxten som påverkar miljön, utan tvärtom miljön som påverkar tillväxten i en positiv riktning. En konsekvens av detta är att ett land som för en stringent miljöpolitik i syfte att förbättra miljön kan vinna i konkurrenskraft och därmed få högre tillväxt. (Brännlund & Kriström 1998)

Den allmänna uppfattningen är att ökade miljökrav innebär ökade kostnader för företag och hushåll. Ökade kostnader leder till försämrad produktivitet, vilket i sin tur leder till försämrad konkurrenskraft. Uppkomsten av försämrad konkurrenskraft, till följd av hårdare miljökrav, brukar hänföras till två huvudfaktorer. Den första är att miljöinvesteringar tränger undan, eller sker på bekostnad av, "vanliga" investeringar. En annan effekt, som brukar nämnas i litteraturen, är att ökade miljökrav leder till sämre produktivitet på grund av att företagen får ett mindre handlingsutrymme, vilket innebär högre produktionskostnader gentemot konkurrenterna. (Brännlund & Kriström 1998)

Ett annat vanligt sätt att definiera konkurrenskraft vilar på teorin om komparativa fördelar. Ett företags (eller ett lands) konkurrenskraft beror på dess möjligheter, att använda sina respektive komparativa fördelar, ett land ska helt enkelt göra det som de är bäst på relativt sett. Ekonomerna Heckscher och Ohlin anser att det är samspelet mellan olika typer av produktionsfaktorer, det vill säga arbetskraft, kapital och naturresurser som bestämmer de komparativa fördelarna. (Axelsson m fl 1996) Detta resonemang kan överföras till miljöföreningar och regleringar. Om man utgår ifrån att tillgångar på olika naturresurser är en viktig bestämningsfaktor för ett företags produktion, skulle man kunna säga att när ett företag förorenar använder det en naturresurs i form av en ren miljö. När företaget sedan beordras att reducera sina utsläpp förlorar det helt eller delvis sin rätt att förorena och därför också en komparativ fördel. Resultatet blir en minskad export av de varor, som använder miljön som produktionsfaktor. (Brännlund & Kriström 1998)

Porterhypotesen

Porterhypotesen, framtagen av Michael Porter, säger att ökad stringens i miljöpolitiken, om den tillämpas på rätt sätt, kan leda till högre produktivitet, eller komparativa fördelar i någon form, och därmed förbättrad konkurrenskraft och i slutändan ökad tillväxt. Porter menar att debatten om sambandet mellan miljöpolitik och konkurrens, grundar sig på ett felaktigt synsätt. Relationen mellan miljöpolitiska mål och företagets konkurrenskraft ses som en "trade-off" mellan samhällsnyttan och privata kostnader. På ena sidan finns den nytta samhället kan ha av en stringentare miljöpolitik, i form av renare miljö, och på den andra sidan finns kostnader i form av försämrade konkurrenskraft för företagen. Enligt Porter beror detta på att man ser miljöregleringarna i ett alltför statiskt perspektiv. I en statisk värld där företagen redan kostnadsminimerar, ger miljöregleringar oundvikligen upphov till kostnader och tenderar därför att reducera de inhemska företagens möjligheter att konkurrera på en internationell marknad. (Brännlund & Kriström 1998)

Enligt Porter och van der Linde (1995) måste sambandet mellan miljöregleringar och konkurrenskraften i stället ses i ett dynamiskt perspektiv. Diskussionen utgår ifrån att konkurrenskraften förklaras av högre produktivitet i jämförelse med andra konkurrerande företag. Detta kan ske på två sätt. Antingen genom att man har lägre kostnader än konkurrenterna eller att man kan erbjuda marknaden ett produktvärde som möjliggör ett högt kundpris. Följden av detta blir att de komparativa fördelarna hos ett företag ligger i företagets innovationsförmåga och kapacitet till förbättringar. (Porter & van der Linde 1995)

Porter och van der Linde menar också att "rätt" miljöregleringar sätter igång innovationsprocesser, som kan neutralisera de kostnader som regleringarna åsamkar företagen. Dessa processer kan till och med minska nettokostnaderna, vilket leder till absoluta fördelar gentemot konkurrerande företag i länder, där miljöpolitiken inte är lika stringent. Det centrala i Porters innovationsprocess är att företagen är ineffektiva, vilket i sin tur beror på att de inte har tillräcklig information och deras oförmåga att bearbeta den information som trots allt finns. (Porter & van der Linde 1995)

Den kanske mest naturliga invändningen mot Porterhypotesen är att företagen frivilligt kan välja att göra de investeringar och de utsläppsminskningar som impliceras av Porter. Det faktum att de inte frivilligt har gjort detta, antyder att de inte betraktar sådana investeringar som lönsamma. En tänkbar förklaring till den ineffektivitet företagen beskylls för att ha, (bortsett från deras oförmåga att använda information rätt), skulle kunna vara att företagen inte fullt ut är vinstmaximerare, utan bättre karakteriseras som "vinstsatisfierare". Denna förklaringsmodell har sina rötter i Nobelpristagarens Herbert Simons teorier om begränsad rationalitet. I dessa teorier betraktas beslutsfattaren som om han följer enklare typer av tumregler, snarare än att alltid välja de beslut som maximerar vinsten för företaget. (Brännlund & Kriström 1998)

Diskussion

Tillväxten i ekonomin förknippas med den kvantitativa ökningen av varor och tjänster, men det är minst lika viktigt att se till hur ökningen ser ut: en hög tillväxt kan innebära antingen fler varor av samma slag eller fler nya varor med högre förädlingsvärde och färre gamla varor med lägre förädlingsvärde. En hållbar utveckling behöver därför inte innebära en lägre tillväxt, tvärtom kan tillväxten öka med den omvandling som krävs. Valet behöver inte stå mellan miljö och tillväxt. Det finns tillväxt med tilltagande miljöskador och tillväxt med miljöförbättringar.

Ett problem med målen att förena tillväxt och god miljö, är att resurser till stor del då måste vara utbytbara. Detta är kanske möjligt med en del resurser, men långt ifrån med alla. Tillväxthanhängarna sätter också stort hopp till att den tekniska utvecklingen kommer att lösa miljöproblemen. Detta kan vara svårt att uppfylla, eftersom det då förutsätts att det går att återställa miljön i ursprungligt skick, vilket inte är fallet med irreversibla skador, som exempelvis uttunnningen av ozonskiktet. En annan förutsättning är att miljöeffekter uppkommer gradvis, vilket de ganska sällan gör.

Många av problemen med att förena tillväxt och miljö, grundar sig på att ekonomer och ekologer, har svårt att förstå varandras olika syften. Kanske behöver man inte se motsättningar där de inte finns. De flesta ekonomer, är nog eniga om att vi bara lever av en jord och att den inte tål hur mycket uttag och slitage som helst, vilket resultatet av ökad tillväxt kan bli. Samtidigt är nog de flesta, även ekologer, eniga om att tillväxt i någon form är nödvändig och att den kan ge oss medel att klara av miljöproblem och även att tillväxt är en förutsättning för vår välfärd (där givetvis en god miljö också borde medräknas). Tesen att tillväxt är nödvändig för att komma tillrätta med miljöproblemen är troligen inte helt sann. Men det är sant att industriell modernisering (inte tillväxt i sig) kan ha en trendmässigt god effekt på utsläpp och på förbrukning av resurser. Trots allt får vi nog räkna med att den begränsande faktor i det här fallet är vår miljö, med allt vad den innefattar av naturresurser och naturområden. Viss produktion idag, ger troligen upphov till mindre miljöskador än tidigare. Produktionen av tjänster har ökat och den kunskapsintensiva sektorn, däribland IT-sektorn, ger inte samma form av direkta utsläpp som traditionell produktion. Detta talar för att vi kan bibehålla en hög tillväxt och ändå inte öka miljöproblemen.

Kanske är tillväxtförespråkare och tillväxtkritiker fångade i samma fälla. Översätter man ordet "tillväxt" med ordet "mer" förstår man hur naiv debatten är. Vem är för eller emot "mer"? Den självklara följdfrågan är: "mer av vad då"? Tyvärr saknas denna följdfråga fortfarande i den politiska debatten. Skall vi producera mer krigsmateriel och motorvägar eller skall vi sanera förgiftade sjöar och utveckla nya bränslen till bilmotorer? Svaret blir avgörande för om tillväxten är attraktiv eller ej. Men varför använda ett tillväxtbegrepp som inte skiljer på plus- och minusåtgärder? Självklart borde vi utveckla det nuvarande BNP-måttet, och använda ett något mer nyanserat mått, till exempel miljöjusterad nationalprodukt (MNP), där man drar av för miljöslitage och lägger till för miljöinvesteringar.

Jag hoppas att diskussionen om tillväxt övergår i samtal om välfärd. Vad är det egentligen vi vill ha "mer" av i det goda livet på 2000-talet? Den svåra utmaningen ligger i att utveckla ett konsumtionsmönster i både den rika och fattiga världen, som inte hotar vår gemensamma miljö. För detta krävs sannolikt stora frivilliginsatser och en kraftfull och aktiv politik, som vi knappt sett början av än.

Källförteckning

Litteratur

- Axelsson, Svante m fl, 1996: *Hållbar ekonomi. Om hushållning och ordning i företag och samhälle*. Stockholm: Utbildningsradion.
- Brundtlandkommissionen, 1987/1988: *Vår gemensamma framtid*. Stockholm: Prisma.
- Brännlund, Runar & Kriström, Bengt, 1998: *Miljöekonomi*. Lund: Studentlitteratur.
- Dahmén, Erik, 1989: *Miljön och den ekonomiska tillväxten* i Lars Bergman (red.): *Värdera miljön!* Stockholm: SNS Förlag.
- Eklund, Klas, 1999: *Vår ekonomi*, 8:e upplagan. Stockholm: Prisma.
- Hermele, Kenneth, 1995: *Ekonomerna, tillväxten och miljön*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Meadows, David m fl, 1972: *Tillväxtens gränser*. Stockholm: Bonniers.
- Myrdal, Gunnar, 1976: *Miljö och ekonomisk tillväxt*. Världspolitikens dagsfrågor nr 8-9.
- Pihl, Håkan, 1997: *Miljöekonomi, för en hållbar utveckling*. Stockholm: SNS Förlag.
- Radetzki, Marian, 1990: *Tillväxt och miljö*. Stockholm: SNS Förlag.

Tidskrifter

- Porter, E. Michael & van der Linde, Claas, 1995: *Towards a New Conception of the Environment-Competitiveness Relationship*. *Journal of Economic Perspectives*. Vol 9, nr 4:1995, s. 97-118.

Sammanfattning

Ekonomisk tillväxt mäts i BNP. BNP är det totala värdet av produktionen av färdiga varor och tjänster i ett land. Förhållandet mellan ekonomisk tillväxt och miljö kan vara både negativt och positivt. För att möjliggöra hög produktion, och därmed hög tillväxt, behöver industrin använda sig av miljön, till exempel i form av naturresurser. Dessutom ger produktion av olika slag upphov till miljöskador. De flesta är överens om att tillväxt är nödvändig, men också att miljön måste skyddas. Men hur ser denna relation mellan ekonomisk tillväxt och miljö ut? Tillväxtens gränser har diskuterats sedan lång tid tillbaka, redan 1700-talets ekonomer hade åsikter kring detta. Åsikterna har varit många genom åren och sambandet mellan tillväxt och miljö är fortfarande en stridsfråga mellan olika grupper i samhället. Valet behöver troligen inte stå mellan antingen miljö eller tillväxt. Det finns tillväxt med tilltagande miljöskador och tillväxt med miljöförbättringar. Hur resultatet blir beror mycket på hur politiken utformas, olika ekonomiska styrmedel kan användas för att minska påverkan på miljön. Porterhypotesen diskuterar hur skärpta miljökrav kan leda till ökad konkurrenskraft för företag och därmed till ökad tillväxt. MiljöKuznetskurvan, där man studerar sambandet mellan BNP och miljö kvalitet, är intressant i de här sammanhangen. Den visar att ju rikare ett land blir desto större utsläpp står det för, men endast till en viss nivå, då utsläppen börjar minska på grund av till exempel förbättrad teknologi. Det är svårt att hitta några sanningar i detta dilemma mellan ekonomisk tillväxt och miljö. Diskussionerna som går är starkt politiskt färgade och troligen kommer det att dröja, om det över huvudtaget inträffar, innan man kan vara helt säker på hur sambanden ser ut.